

PISA 2012

FINANTSKIRJAOSKUSE

RAAMDOKUMENT

Consortium:

Australian Council for Educational Research (ACER, Australia)

cApStAn Linguistic Quality Control (Belgium)

Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung (DIPF, Germany)

Educational Testing Service (ETS, USA)

Institutt for Lærerutdanning og Skoleutvikling (ILS, Norway)

Leibniz - Institute for Science and Mathematics Education (IPN, Germany)

National Institute for Educational Policy Research (NIER, Japan)

The Tao Initiative: CRP - Henri Tudor and Université de Luxembourg - EMACS
(Luxembourg)

Unité d'analyse des systèmes et des pratiques d'enseignement (aSPe, Belgium)

Westat (USA)

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
<i>Finantskirjaoskuse tähtsus</i>	3
<i>Finantskirjaoskuse võimalik kasu</i>	4
<i>OECD finantsharidusealane tegevus</i>	4
<i>Koolis pakutav ja muu noortele suunatud finantsharidus</i>	5
<i>Vajadus andmete järele.....</i>	6
<i>Finantskirjaoskuse väljaselgitamine PISA programmiga.....</i>	7
VALDKONNA MÄÄRATLEMINE	8
VALDKONNA KAARDISTAMINE	10
<i>Sisu 10</i>	
<i>Protsessid.....</i>	13
<i>Kontekstid.....</i>	14
<i>Mittekognitiivsed tegurid.....</i>	15
FINANTSKIRJAOSKUSE HINDAMINE	16
<i>Testi struktuur.....</i>	17
<i>Punktide jaotus.....</i>	17
<i>Vastuseformaadid ja kodeerimine</i>	18
<i>Kuidas mõjutavad finantskirjaoskust teadmised ja oskused teistes valdkondades</i>	19
<i>Andmete kogumine finantshoiakute ja –kogemuste kohta</i>	25
FINANTSKIRJAOSKUSE ANDMETE ESITAMINE	25

SISSEJUHATUS

Finantskirjaoskuse¹ tähtsus

1. Viimastel aastatel tuntakse nii arenenud kui ka arenguriikides järjest enam muret oma kodanike finantskirjaoskuse pärast. Selle ajendiks on eeskätt riiklike ja eraõiguslike toetussüsteemide kahanemine, demograafiliste profiilide muutumine, sealhulgas rahvastiku vananemine ja laialdased arengud finantsturgudel. Muret süvendab ka finantskriis, millega seoses ilmnes, et puudulik teave finantsotsuste langetamiseks oli osaliselt tingitud just finantskirjaoskuse puudumisest. Puudulike otsuste negatiivsed kõrvalmõjud võisid omakorda olla hiiglaslikud (INFE, 2009b; OECD, 2009a), mistõttu ollakse nüüd üle maailma seisukohal, et finantskirjaoskus täidab majanduse ja rahanduse stabiilses arengus tähtsat rolli (INFE, 2009b).

2. Lisaks eelöeldule võib märgata mitmeid teisi silmatorkavaid suundumusi, mis rõhutavad finantskirjaoskuse muutumist ülemaailmselt üheks peamiseks elus vajaminevaks oskuseks, mis võib kokku võtta järgnevalt:

Riskide kandumine

3. Viimasel ajal täheldatakse riskide kandumist riigilt ja tööandjalt eraisikule. Paljud riigid vähendavad või ongi juba vähendanud riiklike pensione ja mõned vähendavad ka tervishoiuteenustega seotud hüvitisi. Kindlaksmääratud pensionihüvitised on asendunud kindlaksmääratud pensionisissemaksetega, mis paneb töötajate õlule kohustuse ise hoolitseda selle eest, et nad oleksid pensionipõlves rahaliselt kindlustatud. Enamik küsitlusi näitab, et suurem osa töötajatest ei ole teadlikud neid ähvardavatest riskidest ja neil puuduvad ka piisavad teadmised ja oskused riskide haldamiseks (OECD, 2008). Liiatigi on riskide hulk, millega inimesed silmitsi seisavad, järjest kasvanud, näiteks riskid, mis on seotud pikaajalisusega, laenude ja finantsturgudega ning omaosalusega tervishoius.

Varasemast suurem isiklik vastutus

4. Muutused maailmaturul ja majanduses nõuavad inimestelt järjest rohkem finantsotsuseid. Nii näiteks tähendab eeldatav eluea tõus, et inimesed peavad suutma koguda sääste senisest märksa pikemaks pensioniperioodiks. Samuti peavad inimesed hakkama edaspidi rohkem kandma enda või oma pereliikmete tervisekulutusi. Lisaks sellele suurenevad järjest hariduskulud, mistõttu tuleb lapsevanematel teha arukaid finantsotsuseid laste hariduse eest maksmiseks. Ehkki need suundumused on kõige selgemini näha just arenenud riikides, kerkivad samalaadsed teemad üles ka paljudes arenguriikides.

Suurem valik finantstooteid ja -teenuseid

5. Järjest suurema hulga tarbijate ees on lai valik finantstooteid ja -teenuseid mitmetelt erinevatelt pakkujalt erinevatest kanalitest. Nii tehnoloogilised arengud kui ka deregulatsioon on kaasa toonud üha suurema juurdepääsu erinevatele finantstoodetele alates arveldusarvetest kuni rahasiirdeteenusteni, vaba tagasimaksega krediidi ja väärtpaberiportfelliini. Pakutavad tooted muutuvad järjest keerukamateks ja inimestel tuleb võrrelda mitmeid erinevaid näitajaid (nt teenustasud, intressid, lepingutingimused ja riskiaste). Samuti tuleb otsustada, millised paljudest teenusepakkujatest ja kanalitest (nt kohalikud kogukonnad, traditsioonilised finantsasutused, internetipangad ja mobiilifirmad) on sobivad ja usaldusväärsed.

Suurenenud nõudlus finantstoodete ja -teenuste järele

6. Majanduslik ja tehnoloogiline areng on endaga kaasa toonud ülemaailmse võrgustumise ja märkimisväärsed muutused nii kommunikatsiooni ja finantstehingute vallas kui ka sotsiaalses suhtes ja tarbijate käitumises. Selliste muutuste tõttu on järjest olulisem, et inimesed suudaksid finantsteenuste pakkujatega suhelda. Eelkõige on tarbijatel sageli vaja ligipääsu pankadele elektroonilisteks maksetoiminguteks (palk, rahaülekanded, veebitehingud). Ühiskondades, kus sularaha ja tšekke enam

¹ Finantskirjaoskuse sünonüümiks on finantsvõimekus, käesolevas raamdokumendis kasutatakse neid võrdväärsete terminitena.

eriti ei kasutata, tehakse ülekandeid inimestele pankade vahendusel i. Need aga, kellel puudub ligipääs pangale, peavad sageli sularahatehingute eest rohkem maksma, eriti kui nad kasutavad raha laenamiseks või rahatšekkide realiseerimiseks mitteametlikke teenusepakkujaid (vt näiteks Kempson, Collard, & Moore, 2005).

7. Kõigi eelnimetatud suundumuste tõttu on vastutus finantsotsuste eest kandunud inimeste endi õlule. Ehkki enamuse inimeste jaoks on valikuvõimalused suurenenud, on olukorrad muutunud järjest keerulisemaks. Selle kõige taustal tuleb inimestel omandada piisav finantskirjaoskus, mis aitaks neil teha kõik vajalik iseenese ja oma lähedaste kaitsmiseks ja finantsheaolu tagamiseks.

Finantskirjaoskuse võimalik kasu

8. Olemasolevad empiirilised tõendid näitavad, et nii arenenud kui arengumaade finantsharidust saanud täiskasvanud säästavad ja teevad pensioniplaane tõenäolisemalt kui teised (Bernheim, Garrett, & Maki, 2001; Cole, Sampson, & Zia, 2010; Lusardi, 2009). See tõdemus lubab oletada, et finantshariduse ja eelmainitu vahel on otsene põhjuslik seos: kõrgem finantskirjaoskuse tase võib kaasa tuua positiivsed muutused käitumises.

9. Peamiselt arenenud maades tehtud uuringud näitavad, et finantskirjaoskusest on kasu mitmel erineval moel. On ohtralt tõendusmaterjali selle kohta, et parema finantskirjaoskusega inimesed suudavad paremini hallata oma raha, tegutseda aktsiaturgudel ja teha paremaid valikuid aktsiaportfelli osas ning valivad tõenäolisemalt madalamate teenustasudega investeerimisfondid (Hastings & Tejeda-Ashton, 2008; Hilgert, Hogarth, & Beverly, 2003; Lusardi & Mitchell, 2008; Lusardi & Mitchell, 2006; Stango & Zinman, 2009; van Rooij, Lusardi, & Alessie, 2007; Yoong, 2010). Lisaks sellele on parema finantskirjaoskusega inimestel suurem tõenäosus saada keskmiselt rikkamaks (Lusardi & Mitchell, 2006).

10. On leitud, et parem finantskirjaoskus pole seotud mitte üksnes varade kogumisega, vaid ka võlgade majandamisega: finantsteadlikumad inimesed teevad valiku vähemkulukate hüpoteekide kasuks ning väldivad kõrgeid intressimäärasid ja lisatasusid (Gerardi, Goette, & Meier, 2010; Lusardi & Tufano, 2009a, 2009b; Moore, 2003).

11. Finantskirjaoskus ei ole kasulik mitte üksnes üksikisikutele, vaid aitab mitmel erineval moel kaasa ka majanduslikule ja finantsstabiilsusele. Finantskirjaoskusega tarbijad on teadlikumad oma otsustes ja nõuavad kvaliteetsemat teenindust, mille tulemusena suureneb turukonkurents ja võimendub innovatsioon. Võrreldes teiste inimestega suudavad finantskirjaoskustega tarbijad tõenäoliselt reageerida turutingimuste muutustele ega esita põhjendamatuid kaebusi. Nad võtavad eeldatavasti ise tarvitusele vajalikud abinõud neid tabanud riskide haldamiseks. Nimetatud tegurite koosmõjus muutub finantsteenuste sektor tõhusamaks ning kulud finantsseadusandlusele ja –järelevalvele tõenäoliselt vähenevad. Samuti väheneb lõppkokkuvõttes riiklik toetus (ja sellega seotud maksukoormus) inimestele, kes ei ole teinud või on teinud rumalaid finantsotsuseid.

OECD finantsharidusalane tegevus

12. 2003. aastal algatas OECD mahuka projekti finantshariduse teemal, et aidata riike toime tulla järjest kasvava valupunktiga – vähese finantskirjaoskuse võimalike tagajärgedega. Selle projektiga tegelevad kaks OECD komiteed: finantsturgude komitee ning kindlustuse ja erapensionide komitee. Projekt lähendab tarbijat terviklikult finantsteemadega; rõhutatakse, et üksikisiku hea finantskirjaoskus tähendab küllaldast tarbijakaitsset ja õiguslikke raamdokumente ning finantsharidust.

13. Projekti ühe esimese vahe-eesmärgina võttis OECD Nõukogu vastu soovitus finantshariduse ja –teadlikkuse põhimõtetest ja headest tavadest (“Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness”) (OECD, 2005b). Samaaegselt soovitusel avaldati projekti raames raamat “Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies” (Finantskirjaoskuse suurendamine: teemade ja poliitika analüüs), milles põhjendatakse finantsharidusele keskendumise vajalikkust ja antakse rahvusvaheline ülevaade sellest, mida erinevates riikides parajasti finantshariduse alal tehakse (OECD, 2005a). Raamat sisaldab ka poliitikutele ja muudele sidusgruppidele suunatud põhimõtteid ja häid tavasid, mis võiksid aidata tõsta oma riigi elanike finantskirjaoskuse taset. Seda täiendab ülemaailmne finantsharidusalane arvelduskoda – OECD rahvusvaheline finantshariduse portaal (*International Gateway*

for Financial Education – IGFE; www.financial-education.org), kuhu on koondatud finantshariduse ja –programmide teemalised andmed, artiklid, teadustulemused ja uudised üle kogu maailma.

14. Finantskirjaoskuse ja –hariduse probleemide järjest ülemaailmsemat olemust arvestades asutas OECD 2008. aastal rahvusvahelise finantshariduse võrgustiku (*International Network on Financial Education – INFE*), mille eesmärk on koondada ja rakendada nii arenenud kui ka arenevate maade kogemusi ja teadmisi. Praeguseks hetkeks on selle võrgustikuga ühinenud enam kui 138 asutust 68 riigist. Võrgustiku liikmed kohtuvad kaks korda aastas, et jagada infot enda riigis toimunud värskemate arengute kohta ning koostada ja töötada välja prioriteetsete valdkondade analüütilisi ja võrdlevaid uuringuid, metodoloogiad, häid tavaid ja juhiseid. OECD-le ja finantshariduse võrgustikule on esmatähtsateks teemadeks koolides rakendatavad finantsharidusalased õppekavad ja finantskirjaoskuse mõõtmine rahvusvahelisel tasandil. Loodud on ekspertgrupid ülesandega käivitada sihipärane andmekogumine ja arendustegevus.

Koolis pakutav ja noortele suunatud finantsharidus

15. Koolis pakutavale ja noortele suunatud finantsharidusele keskendumises ei ole midagi uut, finantskirjaoskust peetakse järjest olulisemaks elus vajaminevaks oskuseks. Juba 2005. aasta OECD soovituses seisib: “Finantsharidus peaks alguse saama koolist. Inimesi tuleks finantsteemadel harida võimalikult varajases eluetapis” (OECD, 2005b). Soovituse koostamiseks oli kaks peamist põhjust: noortele keskendumise tähtsus ning finantshariduse rakendamise tulemuslikkus koolis.

Noortele keskendumine

16. Nooremad põlvkonnad seisavad üheaegselt vastamisi nii järjest keerukamaks muutuvate finantstoodete, –teenuste ja –turgudega kui ka tõenäosusega kanda täiskasvanuna oma vanematega võrreldes rohkem finantsriske. Eelkõige vastutavad nad tõenäoliselt rohkem oma pensionisäästude ja investeringute ning tervisega seotud kulutuste eest, samuti tuleb neil tegeleda keerulisemate ja mitmekülgsemate finantstoodetega.

17. Maailmaturul ja pensionisüsteemides toimuvate muutuste tõttu ei ole praegustel põlvkondadel tõenäoliselt võimalik võtta õppust eelnevate põlvkondadelt. Neil tuleb tugineda omaenda teadmistele või siis arvestades uute süsteemide keerukust, teadlikult kasutada professionaalseid finantsnõuandeid. Finantsteadmiste pakkumisest töökohal või mõnes muus keskkonnas pole eriti kasu, kui inimene pole nooruses omandanud finantsharidusalaseid teadmisi ja ta ei teadvusta, mis kasu on finantsalasest enesetäiendusest. Seetõttu on oluline, et alus finantskirjaoskusele tekiks juba varases nooruses.

18. Noorte ettevalmistamiseks täiskasvanueluks võib koolis pakutav finantsharidus anda lahendusi ka neile finantsprobleemidele, millega noored parasjagu silmitsi seisavad. Paljud lapsed tarvivad juba varajases noorusest finantsteenuseid, sageli on neil olemas arveldusarved, mis võimaldavad teha erinevaid interneti- või mobiilimakseid juba enne teismelikkust. On selge, et nende toodete kasutamisel tuleb finantskirjaoskus üksnes kasuks. Samuti võib enne kooli lõpetamist tulla ette ka olukordi, kus tuleb langetada otsuseid seoses autokindlustuse, raha säästmise ja arvel haigutava miinusega.

19. Paljude riikide 15–18-aastastel noortel (ja nende vanematel) tuleb teha elu üks tähtsamatest finantsotsustest: kas investeerida kõrgharidusse või mitte. Kõrgharidusega ja ilma kõrghariduseta töötajate palgalõhe on paljudes riikides järjest kasvanud. Samal ajal on suurenenud üliõpilaste ja nende perekondade omaosalus hariduskulude kandmisel. Ühendkuningriigis 2010. aasta märtsis avaldatud andmete põhjal uskus pool kõigist selle riigi tudengitest, et ülikooli lõpetamise ajaks on neil võlgu enam kui 15 000 naela ulatuses (Smithers, 2010).

20. Enne suuri finantstehinguid ja lepingute sõlmimist peab kindlasti inimestel olema omandatud finantskirjaoskus. Noortele suunatud finantsharidusalased programmid on olulised seetõttu, et need kujundavad õpilastes juba varajases noorusest finantsteadmisi ja –käitumist, mis edaspidi kasuks tulevad (Austraalia riiklik finantskirjaoskuse nõukogu, 2009).

Finantsalase koolihariduse tulemuslikkus

21. Uurimused on näidanud, et finantskirjaoskus on seotud perekonna majandusliku ja haridusliku taustaga, parema finantskirjaoskusega inimesed on väga sageli pärit kõrgemalt haritud ja tavapärasest laialdasema ja teadlikuma finantskäitumisega perekondadest (Lusardi jt, 2010). Võrdsete võimaluste tagamiseks on oluline pakkuda finantsharidust ka neile, kes sellele muidu ligi ei pääseks. Kool võimaldab finantskirjaoskust viia kõikide demograafiliste gruppideni, aidates sel moel lõhkuda põlvkondliku finantskirjaoskamatusse nõiaaringi.

22. Järjest rohkemates riikides mõistetakse nii finantskirjaoskuse andmise olulisust noortele kui ka õppekavade ainulaadset potentsiaali tulevaste põlvkondade oskuste ja teadmiste suurendamisel, mistõttu on hakatud välja töötama finantsteemalisi haridusprogramme. Need programmid on suunatud noortele otse või läbi õppekavade ning võivad olla rakendatud nii riiklikul, piirkondlikul või kohalikul tasandil ja ka pilootprogrammideni. Erinevaid finantskirjahariduse programme (Habschick, Seidl, & Evers, 2007) käsitlevas Euroopa Komisjoni toetatud uurimuses, oli enamik neist suunatud lastele ja noortele. Rahvusvahelise finantshariduse võrgustiku (*International Network on Financial Education* – INFE) koolide finantshariduse alamgrupi analüüsist selgus, et uuringus osalenud 38 riigist/piirkonnast pakkus vähemalt mingeidki kooliprogramme 23 (INFE, ilmunas).

Vajadus andmete järele

23. Hariduspoliitika kujundajad ja teadlased vajavad finantskirjaoskuse taseme kohta kvaliteetseid andmeid, millele saaks tugineda finantsalaste õppekavade ja finantsharidusstrateegia koostamisel ja uurimisel, mis võimaldavad panna paika prioriteedid ning mõõta aja jooksul toimuvaid muutusi.

24. Mitmed riigid on täiskasvanud elanikkonna seas korraldanud üleriigilisi finantskirjaoskusealaseid küsitlusi ja OECD viib praegu läbi pilootküsimustikku, mille eesmärk on selgitada täiskasvanute finantskirjaoskuse tase rahvusvahelisel tasandil (INFE, 2010). Seni on veel väga vähe andmeid alla 18-aastaste noorte finantskirjaoskuse kohta ja neidki väheseid pole võimalik riikidevaheliselt võrrelda, mis on tõsine puudujääk. Noored saavad ruttu täiskasvanuteks ja tuleb langetada järjest keerukamaid, samas tähtsaid finantsotsuseid. Noorte ettevalmistusest uue ja pidevalt muutuva majanduskeskkonnaga silmitsi seista, saab teada alles siis, kui on olemas andmed noorte suutlikkusest neid probleeme lahendada.

25. Noorte finantskirjaoskuse taseme selgitamine kogu riigi tasandil võimaldab hinnata, kas senine lähenemine finantsharidusele on piisavalt tõhus. Eelkõige võimaldab see kindlaks teha just need teemad, mille käsitlemisest õppekavades või koolivälises tegevuses oleks noortel kasu tulevaste finantsotsuste langetamisel. Saadud andmed moodustavad niiöelda baastaseme, millega saab võrrelda hilisemate aastate andmeid ja võrdlustulemuste põhjal hinnata arengut ning teha vajalikke muudatusi kooli- ja muudes programmides.

26. Rahvusvaheline uuring on kasulik ka poliitikakujundajatele ja teistele sidusgruppidele. Erinevate riikide finantskirjaoskuse tasemete võrdlemisel tekkiva pingerea alusel on võimalik selgitada eriti tulemuslikke riiklikke strateegiaid ja häid tavasid ja tuvastada ühiseid probleeme ning otsida lahendusi rahvusvahelisel tasandil.

27. Finantskirjaoskuse laiapõhjaline ja rahvusvaheliselt võrreldavate andmete kogumine annab hariduspoliitikutele, õppekavade koostajatele ja õppematerjalide loojatele, teadlastele ja teistele asjaosalistele:

- teavet lünkadest noorte inimeste finantsteadmistes, et välja töötada senisest täpsema suunitlusega programme ja poliitikat;
- teavet, mil määral tõstab koolides pakutav finantsharidus finantskirjaoskuse taset;
- teavet, mis võimaldab võrrelda finantskirjaoskuse taset ja vastavalt sellele finantsharidusalaseid strateegiaid erinevates riikides;

- võimalusi tuvastada parimaid praktikaid, vastavalt riikide finantskirjaoskuse pingeridadele;
- võrreldavaid andmeid erinevatest ajahetkedest, hinnates koolides läbiviidava finantsharidusprogrammide mõju ja leida võimalusi tulemuste pidevaks parandamiseks.

28. Rahvusvahelises hindamisprogrammis osalevad riigid saavad kasu mitmel erineval moel. Väärib mainimist, et tänu finantskirjaoskuse raamdokumendi ja erinevates riikides rakenduskõlbliku küsimustiku väljaarendamisele, saavad riigid tugineda juba väljatöötatud finantskirjaoskuse definitsioonile ja finantskirjaoskuse valdkonna üksikasjalikule kirjeldusele, ilma et nad peaksid selleks siseriiklikke uurimusi rahastama. Artikkel "Finantskirjaoskuse ja haridusuuringute prioriteedid" ("Financial Literacy and Education Research Priorities") käsitleb finantskirjaoskuse uurimises lünka, "sellest, et teadlaste hulgas puudub ühtne ja järjepidev seisukoht, kuidas määratleda ja mõõta programmi edu. Teadlastel tuleks kujundada selge arusaam sellest, mida tähendab "finantsvaldkonnas haritud olemine" (Schuchardt jt, 2009).

Finantskirjaoskuse väljaselgitamine PISA programmi abil

29. PISA 2012 on esimene laiahaardeline rahvusvaheline uuring, millega hinnatakse noorte finantskirjaoskust. PISA läheneb teadmiste ja oskuste mõõtmisele väga laiaulatuslikult, mõõtes mitte niivõrd koolipõhiselt ehk seda, mida on õpetatud, kuivõrd noorte valmisolekut eluks väljaspool koolikohustust, eriti võimekust oma teadmisi ja oskusi kasutada. PISA kogub paljudes riikides elavatelt 15-aastastelt noortelt nii kognitiivset kui ka muud laadi infot. Tänu sellele suudab PISA pakkuda rikkalikku võrdlusmaterjali, mis võimaldab poliitikutel ja teistel sidusgruppidel teha tõendus põhiseid otsuseid. Rahvusvaheliselt võrreldavad finantskirjaoskuse andmed võimaldavad vastata küsimustele nagu „milline on noorte valmisolek tegutseda uutes, järjest globaalsemates ja keerukamates finantssüsteemides?” ja „kus on kõrgeim finantskirjaoskuse tase?”.

30. Samaselt PISA põhivaldkondadega, milleks on lugemine, matemaatika ja loodusteadused, mõõdab ka PISA finantskirjaoskuse test 15-aastaste noorte saavutustaset teadmiste ja oskuste rakendamisel. Nagu teisteski PISA valdkondades, on ka finantskirjaoskuse hindamisinstrument välja töötatud selliselt, et oleks tagatud andmete valiidsus, reliaablus ja tõlgendatavus.

31. Esimeseks sammuks kõigile kolmele laiale valdkonnale vastava hindamisinstrumendi loomisel on hindamisraamistiku väljatöötamine. Hindamisraamistiku peamiseks eeliseks on tavapärastest tõhusam hindamine, kuna sellega luuakse üksikasjalik kava valdkonna hindamisel kasutatavate küsimuste väljatöötamiseks ja sobiva instrumendi kujundamiseks. Lisaks sellele annab raamistik ühise keele valdkonna teemal arutlemiseks ja seega suurendab ühest arusaamist sellest, mida mõõdetakse. Ühtlasi võimaldab raamistik analüüsida, millist laadi teadmisi ja oskusi selle valdkonna pädevusega seostatakse. See annab aluse saavutustasemete kirjeldamiseks, mille põhjal on hiljem võimalik tulemusi tõlgendada.

32. PISA hindamisraamistiku väljatöötamisel on võimalik eristada kuut erinevat sammu:

- töötatakse välja valdkonna esmane definitsioon ja kirjeldatakse definitsiooni aluseks olevad eeldused;
- töötatakse välja hindamisraamistiku põhiomaduste kombinatsioon, mida oleks võimalik kasutada rahvusvaheliste ülesannete konstrueerimisel;
- põhiomaduste kombinatsiooni põhjal töötatakse välja test, mis arvestab definitsioonide sõnastamisel olemasolevat kirjandust ja varasemate ulatuslike testide läbiviimisel saadud kogemusi;
- mõeldakse välja ülesannete koostamise põhimõtted, mis võimaldaks anda poliitikakujundajatele ja teadlastele infot osalevate riikide 15-aastaste õpilaste edasijõudmisest igas hinnatavas valdkonnas;

- valideeritakse muutujad ja tehakse kindlaks, mil määral mõjutab iga muutuja testis osalevate riikide raskusastet ;
- tulemuste esitamiseks valmistatakse ette vajalik aruandevorm.

33. Raamistiku esialgse versiooni neli esimest sammu on kirjeldatud eesmärgiga aidata kaasa testi väljatöötamisele ning kaks viimast viiakse lõpule siis, kui eeltestide andmed on analüüsitud.

VALDKONNA MÄÄRATLEMINE

34. Finantskirjaoskuse esialgse definitsiooni väljatöötamisel lähtus ekspertgrupp PISA olemasoleva valdkonna kirjaoskuse definitsioonist ja erinevatest finantshariduse olemuse kirjeldustest.

35. PISA mõistab kirjaoskuse all õpilaste suutlikkust vastavas valdkonnas rakendada oma teadmisi ja oskusi ning erinevates olukordades ettetulevaid probleeme püstitada, lahendada ja tõlgendada, tulemuslikult analüüsida, põhjendada ja end väljendada. PISA vaatab tulevikku, keskendudes eeskätt noorte suutlikkusele kasutada teadmisi ja oskusi igapäevaelus ettetulevate probleemide lahendamiseks, mitte pelgalt sellele, kuivõrd on omandatud mingi aine õppekava (OECD, 2010).

36. Finantshariduse ja –teadlikkuse põhimõtete ja heade tavade soovitusel defineeris OECD finantsharidust kui “protsessi, mille käigus paraneb inimeste arusaamine finantstoodetest ja –mõistetest. Protsessi käigus inimesed omandavad juhendamisel ja/või objektiivsete nõuannete abil oskused ja enesekindlust, et teha teadlikke valikuid finantsriskidest ja –võimalustest, teada abisaamise võimalustest ning tegutseda tulemuslikult, et suurendada oma rahanduslikku heaolu ja turvatunnet.” (OECD, 2005b).

37. Ekspertgrupp leidis üksmeelselt, et finantskirjaoskuse definitsiooni põhielementideks on “arusaamine”, “oskused” ja nende rakendamine (“tegutseda tulemuslikult”). Teisalt tunnistati, et finantshariduse määratlus kirjeldab pigem protsessi (hariduse omandamist) kui tulemust. Hindamisraamistiku tarvis oli vajalik leida definitsioon, mis hõlmaks protsessi tulemust ja väljenduks pädevuses või kirjaoskuses.

38. Esialgne PISA 2012 finantskirjaoskuse definitsioon on järgmine:

Finantskirjaoskuseks nimetatakse finantsmõistete teadmist ja mõistmist ning oskusi, motivatsiooni ja enesekindlust, mis on vajalikud teadmise ja mõistmise rakendamiseks ja mis võimaldavad langetada tulemuslikke otsuseid erinevates finantsteemalistes olukordades, suurendades nii inimese kui ka ühiskonna rahalist heaolu ja osalemist majanduselus.

39. Nagu ka teised PISA valdkonnadefinitsioonid, koosneb ka finantskirjaoskus kahest osast: esimene osa käsitleb valdkonda iseloomustavat mõtlemist ja käitumist, teine vastava kirjaoskuse arendamise eesmäärke.

40. PISA 2012 finantskirjaoskuse definitsioon käsitleb detailsemalt kõiki definitsiooni osi, et selgitada iga osa tähendust PISA testi valguses.

Finantskirjaoskus ...

41. Kirjaoskuse all mõeldakse järjest laienevat teadmiste, oskuste ja strateegiate kombinatsiooni, mida inimesed oma elu jooksul pidevalt täiendavad, kuid mitte kindlaksmääratud hulka või eraldusjoont, mille ühel poolel on kirjaoskamatus ja teisel poolel kirjaoskus. Kirjaoskus hõlmab endas enam kui üksnes kogutud teadmiste taasesitamine, ehkki olemasolevate finantsteadmiste mõõtmine kuulub kindlasti testi oluliste elementide hulka. Kirjaoskus tähendab ka kognitiivsete ja praktiliste oskuste kasutamist ning hõlmab ka teisi suutlikkusi nagu suhtumine, motivatsioon ja väärtushinnangud. PISA 2012 finantskirjaoskuse testis käsitletakse mitmeid erinevaid teadmisi ja oskusi, mida seostatakse inimese suutlikkuse arendamisega toime tulla kaasaegse ühiskonna igapäevaelu finantsalaste toimingutega.

... finantsmõistete teadmine ja mõistmine ...

42. Iseenesestmõistetavalt ei ole 15-aastastelt noortelt võimalik oodata põhjalikke ja mitmekülgsed teadmisi või arusaamist üksikisiku finantsasjade keerukuse kohta. Siiski võib eeldada, et nad on vähemalt mingilgi määral teadlikud finantskeskkonnast, milles oma perega elavad. Tõenäoliselt on nad kõik ostnud poest majapidamis- või hügieenitarbeid; mõned on kindlasti osalenud perekondlikel aruteludel, kus räägitakse rahast ja tahtmiste ja vajaduste erinevustest; märkimisväärne osa neist on juba alustanud raha teenimist ja säästmist. Nii mõnelgi õpilasel on juba finantstoodete alal kogemusi, näiteks pangaarve või mobiililepingu näol. Nende rahalist heaolu hakkab õige varsti mõjutama või juba mõjutabki see, kuivõrd nad saavad aru sellistest mõistetest nagu intress, inflatsioon ja raha väärtus. Ehkki lihtne teadmiste kontroll ei kuulu PISA testide põhiolemusse, sõltub finantskirjaoskus siiski mõningatest teadmistest finantsmaailma põhielementide kohta, mille hulgas on ka sellised finantstooted nagu kindlustuspoliisid ja pensionid.

... finantsoskused ...

43. Finantsoskus tähendab oskust rakendada finantskontekstis üldisi tunnetuslikke protsesse näiteks nagu info kogumine, võrdlemine ja vastandamine, järelduste tegemine ja hindamine, mille hulka loetakse nii matemaatilise kirjaoskuse põhioskused nagu protsendi arvutamine või valuuta teisendamine, kui ka keeleoskused, nagu suutlikkus lugeda ja tõlgendada reklaamtekste ja lepinguid. Lisaks sellele hõlmab finantskirjaoskus ka finantsotsuste langetamist mõjutavate emotsionaalsete ja psühholoogiliste teguritega toimetulekut.

... motivatsioon ja enesekindlus, ...

44. Finantskirjaoskus ei hõlma mitte üksnes teadmisi, arusaamist ja oskusi finantsprobleemide lahendamiseks, vaid ka motivatsiooni ja enesekindlust leida finantstegevuses vajalikku infot ja nõuandeid. Neid omadusi peetakse finantshariduse eesmärgiks, mis on ühtlasi äärmiselt vajalikud finantsteadmistele ja -oskuste omandamisel.

... tulemuslike otsuste langetamiseks vajalike teadmiste ja mõistmise rakendamine ...

45. PISA keskmis on suutlikkus rakendada teadmisi ja arusaamist tegelikes olukordades. Finantskirjaoskuse hindamisel mõõdetakse kuivõrd noored kannavad finantsvaldkonnas õpitut üle tegelikkusse ellu ja seda otsuste langetamisel rakendavad.

... erinevad finantsteemalised olukorrad ...

46. Tulemuslike finantsotsuste all mõeldakse eeskätt mitmeid finantsolukordi, mis on seotud noorte igapäevaelu ja kogemustega ja samuti ka otsuseid, mida neil täiskasvanuna lähitulevikus tõenäoliselt langetada tuleb. Kui praegu tuleb neil teha otsuseid vaid lihtsates olukordades nagu näiteks taskuraha kulutamine või äärmisel juhul mobiilioperaatori valik, siis peatselt võib tekkida vajadus langetada juba olulisemaid, hariduse ja töökohaga seotud pikaajaliste rahaliste tagajärgedega otsuseid.

... nii inimese kui ka ühiskonna rahalise heaolu suurendamine ...

47. PISA kontekstis mõeldakse finantskirjaoskuse all eeskätt üksikisikuga seotud finantskirjaoskust, mida eristatakse majanduslikust kirjaoskusest – viimane hõlmab ka laiemaid mõisteid nagu nõudluse ja pakkumise teooriaid, turustruktuurid jne. Finantskirjaoskus keskendub inimeste endi ja oma lähedaste finantstegevuse mõistmisele, haldamisele ja planeerimisele. On selge, et iga üksiku inimese suutlikkus mõista, hallata ja planeerida mõjutab ühtlasi ka laiemat ühiskonda, olles osa nii riiklikus kui ka globaalses stabiilsuses, tootlikkuses ja arengus.

... osalemine majanduselus...

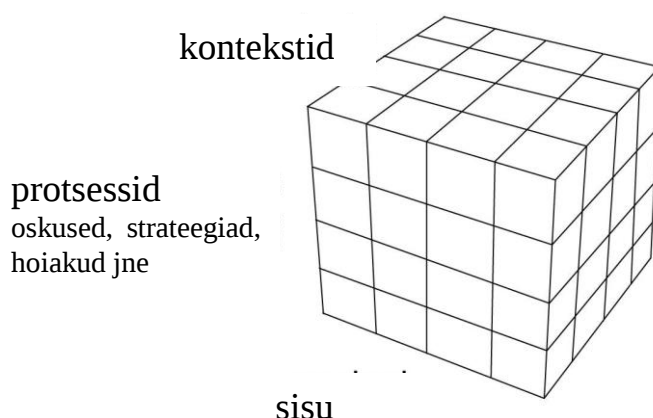
48. Nagu teisedki PISA kirjaoskuse määratlused, rõhutab ka finantskirjaoskus üksikisiku tähtsat rolli ühiskonnas mõtleja ja osaleva liikmena. Kõrge finantskirjaoskuse tasemega inimesed suudavad paremini langetada endale kasulikke otsuseid ja suhtuda konstruktiivselt ja kriitiliselt ümbritsevasse majanduskeskkonda.

VALDKONNA KAARDISTAMINE

49. Finantskirjaoskuse valdkonna kirjeldus ja kaardistus on oluline testi väljatöötamisel, mis mõjutab nii konkreetsete küsimuste kujundamist kui ka õpilaste saavutustasemete andmete kogumist ja esitamist. Finantskirjaoskuse mõiste hõlmab paljusid elemente ja sugugi mitte kõiki neist pole võimalik PISA testis arvesse võtta. Oluline on valida just need elemendid, mis tagaksid piisava raskusastmega testi valdkonda laialt kajastavate ülesannetega.

50. Varasematest PISA rakendamise uuringutest nähtud, et hindamisesmärgi sõnastamisel on arvestatud valdkonna sisu, protsesside ja kontekstidega. Sisu, protsesse ja kontekste võib vaadelda kui hinnatava valdkonna kolme erinevat perspektiivi, nagu on näha Joonis 1.

Joonis 1: Hindamisraamistiku loomisel kasutatav valdkonna korrastamise mudel

51. *Sisu* hõlmab teadmisi ja arusaamisi, mis on otseselt seotud vastava kirjaoskusega.

52. *Protsessid* kirjeldavad andmete töötlemisel kasutatavaid vaimseid strateegiaid või lähenemisi.

53. *Kontekstid* tähistavad nii inimese kui ka ühiskondlikul tasandil olevaid olukordi, milles rakendatakse valdkonnateadmisi, -oskusi ja -mõistmist.

54. Testi ulatuse ja valiidsuse tagamiseks tuvastatakse ja hinnatakse esmalt kõigi kolme perspektiivi erinevaid elemente või kategooriaid ja seejärel vaadatakse, kas testis kasutatavate ülesannete kombinatsioon neid elemente või kategooriaid ka piisavalt peegeldavad. Nende kolme perspektiivi abil on lihtsam otsustada, kuidas tuleks esitada noorte tulemusi selles valdkonnas.

Sisu

55. Finantskirjaoskuse sisu all mõeldakse teadmisi ja arusaamisi, millele konkreetse ülesande lahendamisel tuleb toetuda. Paljude riikide (Austraalia, Brasiilia, Inglismaa, Jaapan, Malaisia, Madalmaad, Uus-Meremaa, Põhja-lirimaa, Šotimaa, Lõuna-Aafrika Vabariik ja USA) finantskirjaoskusalaste raamdokumentide sisuline ülevaade näitas, et finantskirjaoskuse sisus ollakse üsnagi üksmeelsed (INFE, 2009a; Watson, 2009). Andmete analüüs näitas selgelt, et koolides pakutav finantsharidus oli kultuurilistest erinevustest hoolimata sisu poolest suhteliselt sarnaneja terve rida esiletoodud teemasid kajastus enamikes raamdokumentides. PISA finantskirjaoskuse neli sisuvaldkonda on järgmised : *raha ja tehingud*; *finantsplaneerimine ja -haldamine*; *risk ja tulu*; *finantskeskkond*.

Raha ja tehingud

56. Raha ja tehingute sisuvaldkond keskendub paljudele üksikisiku tasandi finantsteemadele, nagu igapäevased maksed, kulutamine, raha väärtus, pangakaardid, tšekid, pangaarved ja erinevad vääringud. Selle sisuvaldkonna ülesannetes peavad õpilased näitama näiteks

- arusaamist, et raha kasutatakse kaupade ja teenuste eest tasumiseks;
- erinevate rahatähtede ja müntide tundmist;
- suutlikkust nimetada erinevaid võimalusi esemete eest tasumiseks nii otsekontaktis kui ka interneti vahendusel;
- suutlikkust arvutada tagasiantava raha hulk;
- arvutusoskust, kumb kahest erineva suurusega müügiartiklist on soodsam, arvestades konkreetse inimese vajadusi ja olukorda;
- mõistmist, et teistelt raha saamiseks ja raha liikumiseks inimeste või organisatsioonide vahel on mitmeid erinevaid võimalusi;
- oskust kasutada pangaautomaate raha väljavõtmiseks ja kontojäägi vaatamiseks;
- oskust kontrollida pangaväljavõttel toodud tehinguid ja pöörata tähelepanu kõigele ebatavalisele;
- arusaamist, et laenu on võimalik nii võtta kui ka anda, ja arusaamist intresside maksmise või saamise põhjustest;
- oskust kasutada krediit- või deebetkaarti.

Finantsplaneerimine ja -haldamine

57. Sissetulekud ja vara nõuavad nii lühi- kui ka pikaajalist planeerimist ja haldamist. See teemavaldkond võib sisaldada ülesandeid, kus õpilane näitab, kas ta

- oskab nimetada erinevaid sissetulekuliike ja -viise (nt taskuraha, kuu- ja tunnipalk, komisjonitasu, toetused ning bruto- ja netosissetulek);
- saab aru riiklike maksude ja toetuste olemusest ning nende mõjust finantsplaneerimisele ja -haldamisele;
- oskab koostada eelarvet tavapäraste kulutuste ja säästude planeerimiseks;
- mõistab, kuidas mõjutada eelarve erinevaid aspekte – näiteks, kuidas panna paika prioriteete planeeritud kulutustest väiksemate sissetulekute puhul või leida võimalusi väljaminekute vähendamiseks / sissetulekute suurendamiseks, et sääste suurendada;
- oskab planeerida ka tulevikus tehtavaid kulutusi, näiteks välja arvutada, kui palju raha tuleb igas kuus säästa, et osta midagi konkreetset;
- oskab hinnata erinevate ostukäitumiste tagajärgi ja teha selle alusel teadlikke valikuid;
- saab aru raha kogumise põhimõttest, liitintresside mõjust säästudele ja erinevate investeerimistoodete plussidest ja miinustest;
- mõistab, kui oluline on pensioniks valmistuda juba noores eas ning koguda varusid, et riske maandada;
- saab aru, kui kasulik on säästa raha pikaajaliste eesmärkide saavutamiseks või elukorralduse muutustega (nt lapsesaamine) toimetulekuks;

- oskab hinnata, millised eelised ja puudused on erinevate õpingute ja koolituste kaudu inimkapitali investeerimisel;
- saab aru laenuvõtmise eesmärkidest ja teab, kuidas kulusid pika aja jooksul laenamise või säästude abil tasandada.

Risk ja tulu

58. *Risk ja tulu* on üksikisiku tasandi finantskirjaoskuse sisuvaldkond, milles käsitletakse arusaamist võimalikust rahalisest tulust või kaotusest erinevates finantsolukordades ning suutlikkust leida viise riskide haldamiseks ja tasakaalustamiseks. Selles valdkonnas on kaks eriti olulist riski. Esimene on seotud hiiglaslike või kuhjuvate finantskahjudega, mida üksikisik ise ei suuda kanda. Teine risk seondub finantstoodetega (nt muutuvate intressimääradega laenulepingud).

59. Käsitletav sisuvaldkond on seotud teadmisega, et mõned säästmis- või investeerimismeetodid on teistest riskantsemad ning kuidas piirata riske isikliku vara suhtes ja millised eelised on riskide hajutamisel. Samuti arusaamisega, et erinevate vajaduste ja olukordade tarbeks pakutakse mitmeid erinevaid kindlustustooteid. Siia sisuvaldkonda võivad kuuluda ülesanded, milles õpilasel tuleb hinnata võimalikke riske ja tulusid, mis on seotud:

- erinevate investeerimis- ja säästmistoodetega, mille hulgas on nii tavapärased finantstooted kui ka alternatiivsed säästmismeetodid (nt kariloomade või kulla ostmine), samuti kindlustustooted;
- erinevate laenuvõimalustega, mille hulgas on mitteametlikud ja ametlikud laenud, tagatiseta ja tagatisega laenud, arvelduslaenud ja fikseeritud graafikuga laenud ning fikseeritud ja ujuva intressimääraga laenud;
- arvete ja laenumaksete õigeaegse tasumata jätmisega;
- kõikumistega intressi- ja valuutakursimäärades ning turu volatiilsusega.

Finantskeskkond

60. Finantskeskkonna valdkonnas käsitletakse finantsmaailma olemust ja põhijooni. Siin uuritakse, kuidas tunneb õpilane tarbijate õigusi ja kohustusi finantsturul ja üldises finantskeskkonnas finantslepingute tagajärgi. Samuti kuuluvad *finantskeskkonna* valdkonda infoallikate ja õigusliku regulatsiooni teemad. Kõige laiemas mõttes hõlmab *finantskeskkond* ka arusaamist sellest, mis tagajärjed on majanduses ja üldises poliitikas toimuvatel muutustel –nagu näiteks muutused intressimäärades, inflatsioonis, maksudes või sotsiaaltoetustes. Sellesse teemavaldkonda kuuluvate ülesannete lahendamisel näitab õpilane:

- mõistmist, et inimestel on säästmise ja kulutamise osas valikud, ja et igal teol võivad olla tagajärjed nii üksikisikule kui ka ühiskonnale;
- arusaamist, et nii ostjatel kui ka müüjatel on õigused (nt kahju hüvitamisele);
- arusaamist, et nii ostjatel kui ka müüjatel on kohustused (nt anda finantstoodete ostmisel täpset infot ja olla teadlik sellest, mis juhtub, kui nii ei tehta);
- mõistmist finantstoodete või –teenuste ostmisega kaasnevate juriidilistest dokumentidest ja nendest arusaamise tähtsusest;
- teadmist, kust ja kellelt küsida nõu finantstoodete valimisel ja saada abi finantsteemalistes küsimustes;

- oskust otsustada, millised teenusepakkujad on usaldusväärsed ning milliseid tooteid ja teenuseid kaitsevad õigusaktid, näiteks tarbijakaitseseadus;
- arusaamist, millised on isiklike finantsharjumuste, –tegevuste ja –otsuste mõjud inimese, ühiskonna, riigi ja rahvusvahelisel tasandil;
- majanduskliima tajumisest ja mõistmisest, milline mõju on poliitilistel muutustel, näiteks täiendkursuste rahastamisega seotud reformil;
- mõistmist, kuidas sõltub varanduse kogumise või laenu saamise võimekus majanduslikest teguritest, näiteks intressimääradest, inflatsioonist ja krediitdireitingust;
- mõistmist, et inimeste finantsvalikuid võivad mõjutada paljud välised tegurid, näiteks reklaam ja ühiskonna surve;
- teadlikkust finantskuritegudest (identiteedivargus, pettused jne) ja oskust kasutada vajalikke ettevaatusabinõusid.

Protsessid

61. Protsessikategooriad on seotud kognitiivsusega, millega kirjeldatakse õpilaste suutlikkust ära tunda ja rakendada asjakohaseid kontseptsioone ning mõtestada, analüüsida, põhjendada ja hinnata erinevaid olukordi ning neile lahendusi pakkuda. PISA finantskirjaoskuse puhul on määratletud neli protsessikategooriat: *finantsinfo tuvastamine*, *info analüüsimine finantskontekstis*, *finantsprobleemide hindamine* ning *finantsteadmiste rakendamine*. Ehkki nimetatud tegevused väljendavad mõneti samasust Bloomi taksonoomiaga (Bloom, 1956), on siin oluline erinevus, finantskirjaoskuse protsessid ei ole hierarhilises järjekorras, vaid on kõik paralleelsed. Esmatähtsad on kognitiivsed lähenemised, mis moodustavad ühe osa finantskirjaoskusega inimese oskustepagasist. Sisuprotsesside järjekord ei tulene raskusastmest ning sageli sõltuvad finantsmõtlemine, –otsused ja –tegevused kirjeldatud protsesside kasutamisest nii üheaegselt kui ka vaheldumisi. PISA testis on igas ülesandes esile toodud just see protsess, mida peetakse ülesande täitmisel kõige vajalikumaks.

Finantsinfo tuvastamine

62. Finantsinfo tuvastamise protsessis inimene otsib ja leiab finantsinfoteemalisi allikaid ja otsustab, kas need puutuvad asjasse või mitte. PISA 2012 testis on info esitatud kirjalike tekstide kujul, näiteks lepingute, reklaamide, jooniste, tabelite, vormide ja juhenditena. Tüüpilises ülesandes võidakse õpilasel paluda nimetada ostuarve erinevad osad või lugeda pangaväljavõttelt kontojääk. Mõnevõrra keerulisemas ülesandes võib olla vajalik otsida juriidilises keeles olevast lepingust infot, mis selgitab laenu tagasimaksete mittemaksmise tagajärgi. Sellesse protsessikategooriasse kuuluvad ka ülesanded, kus tuleb ära tunda finantstermineid (nt terminist "inflatsioon" arusaamine, mida kasutatakse hindade järkjärgulise tõusmise kohta).

Info analüüsimine finantskontekstis

63. Protsess hõlmab paljusid erinevaid finantsolukordades toimuvaid tunnetuslikke tegevusi, mille hulgas on näiteks etteantud informatsiooni tõlgendamine, võrdlemine ja vastandamine, sünteesimine ja selle põhjal järelduste tegemine. Sisuliselt tähendab see kaudselt väljendatud teabe ja kirjutamata tagajärgede äratundmist finantsteemalises olukorras. Teemakohane ülesanne võib näiteks sisaldada erinevate mobiililepingute tingimuste võrdlemist või selgitamist, kas laenureklaam võiks olla tõenäoliselt lepingu kirjutamata lisatingimus.

Finantsprobleemide hindamine

64. Protsess keskendub finantsselgituste äratundmisele või kirjutamisele ja põhineb finantsteadmiste rakendamisele konkreetsetes olukordades. Selliseid kognitiivsetest tegevustest hõlmab protsess selgitamist, hindamist ja üldistamist. Siin on oluline kriitiline mõtlemine, sest õpilased peavad teadmiste, loogika ja usutavate arutluskäikude põhjal mõnest finantsprobleemist arusaama ja selle kohta

oma arvamuse kujundama. Vajalik info probleemi lahendamiseks võib olla osaliselt toodud ülesande stiimultekstis, ent õpilastel tuleb seostada info omaenda varasemate finantsteadmistega. Eeldatavasti on keskmisel 15-aastaselt noorel piisavalt kogemusi ja infot, et PISA testi probleemidest aru saada. Nii näiteks eeldatakse, et 15-aastased noored suudavad endale ette kujutada olukorda, kus tahetakse midagi, mis ei ole oluliselt vajalik (nt uut muusikasüsteemi). Sellisel stsenaariumil põhinevas ülesandes võidakse küsida, milliseid tegureid tuleks konkreetses finantsolukorras arvesse võtta, kui kaalutakse ostu tegemise või tegemata jätmise eelseid.

Finantsteadmiste rakendamine

65. Neljas protsess põhineb ühel finantskirjaoskuse definitsiooni elemendil, milleks on omandatud teadmised finantstoodetest, –kontekstidest ja –kontseptsioonidest ja milles keskendutakse tulemuslikule tegutsemisele finantsolukorras. Protsessi ülesanded sisaldavad arvutamist ja probleemide lahendamist, kusjuures sageli tuleb arvesse võtta mitmeid üheaegseid tingimusi. Näiteks tuleb arvutada laenuintressi suurus kahe aasta jooksul või ülesanded, mis nõuavad äratundmist ja otsustamist, kuivõrd asjakohased on varem omandatud teadmised mingis konkreetses olukorras nagu ülesandes, kus õpilasel tuleb hindade kindla muutumisgraafiku põhjal arvutada, kas ostujõud mingi aja jooksul suureneb või väheneb. Sellisel juhul tuleb rakendada teadmisi inflatsiooni kohta.

Kontekstid

66. Raamistiku loomisel ja sellel põhinevate ülesannete väljatöötamisel ja valimisel pööratakse tähelepanu sellele, et kirjaoskuse kontrollimisel kasutatakse võimalikult palju erinevaid olukordi. Finantsprobleemide otsused sõltuvad sageli kontekstidest ehk olukordadest, kus need probleemid ilmnevad. Ülesannete paigutamine võimalikult paljudesse erinevatesse kontekstidesse võimaldab testis kaasata maksimaalselt palju huvialasid ja erinevaid olukordi, millega inimesed 21. sajandil kokku puutuvad.

67. 15-aastastele on mõned olukorrad tuttavamad, mõned võõramad. PISA testi ülesannetes kasutatakse tavaliselt eettulevaid olukordi, mis võivad, ent ei pruugi olla seotud kooliga. Nende keskmes võib olla nii üksikisik, pere- või sõpruskond kui ka ühiskond laiemas mõttes.

68. Finantskirjaoskuse ekspertgrupp võttis lähtekohaks kontekstid, mida kasutati täiskasvanute oskuste rahvusvahelise hindamise programmi (*Programme for the International Assessment of Adult Competencies – PIAAC*) kirjaoskuse raamdokumendis: *haridus ja töö, kodu ja perekond, vaba aeg ja puhkus ning kogukond ja kodanikuks olemine* (OECD, 2009b). Finantskirjaoskuse valdkonnas asendati teemakontekst *vaba aeg ja puhkus* kontekstiga *inimene*, kuna suur osa noorte finantstehingutest on seotud nendega kui individuaalsete tarbijatega nagu mobiilide või arvutite soetamine, vaba aja keskuste külastamine või lõbustuste eest maksmine. Samuti otsustati asendada *kogukond ja kodanikuks olemine* teemakontekstiga *ühiskond*. *Kogukond ja kodanikuks olemine* on küll isiklikust märksa laiem perspektiiv, ent siiski leiti, et mõiste *kogukond* ei ole piisavalt lai. Seevastu *ühiskond* hõlmab endas vaikumisi nii riiklikke ja globaalseid kui ka kohaliku varjundiga olukordi, sobides seega paremini finantskirjaoskuse võimalike rakendusvaldkondadega. Seega on PISA finantskirjaoskuse testis kasutatavad kontekstid järgmised: *haridus ja töö, kodu ja perekond, inimene ja ühiskond*.

Haridus ja töö

69. *Hariduse ja töö* kontekst on noorte jaoks äärmiselt oluline. Hariduse kontekst on PISA õpilaste jaoks ilmselgelt asjakohane, kuna kogu valim koosneb juba definitsiooni põhjal kooliskäijatest ja paljud neist jätkavad oma haridusteed veel mõnda aega. Siiski lähevad paljud 15-aastased lähema paari aasta jooksul koolist edasi tööle ja paljud 15-aastased õpilased käivad kooli kõrvalt juhutöödel. Seega on töö kontekst PISA testis osalevate õpilastele samuti asjakohane, seda nii vahetult kui ka tulevikuperspektiive silmas pidades. Peaaegu kõik 15-aastased peavad mõtlema nii hariduse kui ka tööga seotud finantsasjadele, olgu see siis teenitud raha kulutamine, edasise haridustee kaalumine või tööelu planeerimine.

70. Tüüpiline ülesanne nimetatud kontekstis võib olla seotud näiteks palgalehest arusaamisega, ülikooliõpinguteks säästmisega, õppelaenu võtmise plusside ja miinuste hindamisega või töökoha kaudu pakutavate investeerimisvõimalustega.

Kodu ja perekond

71. Kontekstis *kodu ja perekond* käsitletavad finantsprobleemid on seotud leibkonna majapidamiskuludega. Kõige tõenäolisem leibkond 15-aastaste noorte jaoks on perekond, aga ka teised, peresuhetel mittepõhinevad leibkonna liigid (nt üürivad noored sageli vanematekodust lahkudes sõpradega ühiselt korteri). Selle konteksti ülesanded võivad sisaldada näiteks majapidamistarvete või toidukaupade ostmist, kulutuste arvestamist perekonnas ja pereürituste planeerimist. Samuti võib see kontekst puudutada otsuseid, mis käsitlevad eelarve koostamist ja kulutuste tähtsuse järjekorda panemist.

Inimene

72. *Inimene* on finantskontekstis oluline seetõttu, et üksikisik teeb väga palju otsuseid omaenda kasu või soovide rahuldamiseks, samuti kannab paljude asjade eest vastutust just üksikisik. Sellesse konteksti sobivad otsused, mis on seotud toodete ja teenuste valimisega oma tarbeks; siia kuuluvad näiteks riided, hügieenitooted, juuksuris käimine, elektroonika või spordivarustuse ostmine ning hooajapiletite või trennikaardi soetamine. Need otsused on seotud nii inimese elementaarsete vajaduste rahuldamisega kui ka vaba aja ja puhkuse veetmisega. Ehkki üksikisiku otsuseid võivad mõjutada ka pere ja ühiskond, kannab juriidilist vastutust ikkagi inimene ise, näiteks otsuste puhul nagu pangaarve avamine või laenu taotlemine. Seega sisaldab kontekst *inimene* lepingutega seotud küsimusi nagu pangaarve avamine, tarbekaupade ostmine, huvitegevuse eest maksmine või suuremate kaupade soetamisega seotud finantsteenused (nt laenamine, kindlustus).

Ühiskond

73. Praeguste noorte elukeskkonda iseloomustab muutumine, keerukus ja vastastikune sõltuvus. Üleilmastumine loob järjest uusi vastastikuse sõltuvuse vorme, kus erinevate tegevuste majanduslik mõju ja tagajärjed võivad olla märksa ulatuslikumad kui pelgalt üksikisiku ja kogukonna tasand. Ehkki finantskirjaoskuse valdkond keskendub isikuga seotud finantsteemadele, arvestatakse konteksti *ühiskond* puhul, et üksikisiku finantsheaolu ei ole võimalik vaadelda muust ühiskonnast eraldiseisvana. Üksikisiku finantsheaolu ja erinevad tegevused kogukonna, riigi ja ka globaalsel tasandil on üksteisest sõltuvad. Selles kontekstis hõlmab finantskirjaoskus teemasid nagu teadlikkus tarbija õigustest ja kohustustest, maksude ja riigilõivude vajalikkusest, erinevatest ärihuvidest ja tarbija ostujõu tähtsusest ning i laieneb finantsotsustele nagu annetuste tegemine mittetulundusühingutele ja heategevusorganisatsioonidele.

Mittekognitiivsed tegurid

74. PISA finantskirjaoskuse esialgne definitsioon sisaldab mittekognitiivseid termineid *motivatsioon* ja *enesekindlus*; mõnede allikate kohaselt mõjutavad nimetatud hoiakud raha haldamist märkimisväärselt (Johnson & Staten, 2010). PISA jaoks on finantshoiakud ja –kogemused eraldiseisvad finantskirjaoskuse indikaatorid. Ühtlasi vaadeldakse hoiakuid ja käitumist seoses finantskirjaoskuse kognitiivsete elementidega. Edaspidi on 15-aastaste noorte finantshoiakute ja –käitumise kohta kogutud infot võimalik kasutada alusteabena, mille põhjal saaks läbi viia longitudinaalseid uuringuid täiskasvanute finantskirjaoskuse ja finantskäitumise kohta.

75. Finantskirjaoskuse ekspertgrupp nimetas neli mittekognitiivset tegurit, millele eeskätt tähelepanu pööratakse: *ligipääs infole ja haridusele*, *ligipääs rahale* ja *finantstoodetele*, *finantsküsimustega seotud hoiakud* ja *enesekindlus* ning *säästmist ja kulutamist puudutav käitumine*.

Ligipääs infole ja haridusele

76. Õpilased saavad finantsalast infot paljudest erinevatest allikatest: sõpradelt, pereliikmetelt, meediast ja finantsasutustelt. Kasulik on teada, milliseid infoallikaid kasutatakse kõige sagedamini, ja teha kindlaks, kas kõrgem finantskirjaoskuse tase on seotud mingite konkreetsete infoallikatega. Poliitikakujundajatel on selle info põhjal võimalik otsustada, kui edukas on finantsteemalise info levitamine ja milliseid kanaleid võiks edaspidi veel kasutada.

77. Õpilaste haridustase on erinev nii riikide võrdluses kui ka riigisiselt. Teave selle kohta, millises ulatuses on erinevad finantskirjaoskuse tasemed seotud nii koolis pakutava kui ka koolivälise finantsharidusega, on tõenäoliselt eriti kasulik siis, kui finantskirjaoskuse taseme tõstmiseks hakatakse muutma õppekavasid.

Ligipääs rahale ja finantstoodetele

78. Enamate isiklike finantsteemaliste kogemustega õpilased saavad kognitiivses testis tõenäoliselt paremaid tulemusi. Need, kellel tuleb regulaarselt langetada oma raha haldamise otsuseid, on eeldatavasti finantsteemadel teadlikumad kui need, kes selliseid otsuseid tegema ei pea, seda ka juhul, kui nad pole saanud sellealast koolitust. Finantsteemalisi kogemusi võib saada raha teenimisest, krediit- ja deebetkaartide kasutamisest ja muude finantstoodete tarbimisest või asjaajamisest pangaga. Selle valdkonna peamine küsimus kõlab järgmiselt: "Mil määral mõjutab noorte finantskirjaoskust nende kokkupuuted finantsmaailmaga päriselus?"

Finantsküsimustega seotud hoiakud ja enesekindlus

79. Hoiakuid peetakse finantskirjaoskuse oluliseks osaks. Enamgi veel – isiklikud eelistused määravad oluliselt finantskäitumist ja võivad seega mõjutada finantskirjaoskust. Oletatakse, et käitumispsühholoogia valdkonnas tehtavad uuringud võiksid anda huvitavaid tulemusi finantskirjaoskusest ja seeläbi paremat teavet poliitikakujundajatele, kes püüavad õppekavasid tõhustada. Luubi alla on võetud eelkõige järgmised valdkonnad:

- riskitolerants - valmisolek võimalikuks kaotuseks, et saada suuremat kasu (Barsky, Juster, Kimball, & Shapiro, 1997; Holt & Laury, 2002);
- ajatundlikkus - valmisolek loobuda pakutavast tasust, et saada tulevikus suuremat kasu (Barsky jt, 1997; Holt & Laury, 2002);
- kontrollikese - veendumus, et inimest mõjutavad asjaolud on tema enda kontrolli all (Rotter, 1966);
- fatalism - uskumine, et halvad asjad juhtuvad pigem inimese enda kui teistega ja
- üldine enesekindlus finantsteemadel - veendumus, et kogutud teadmised ja arusaamine võimaldavad finantstehinguid edukalt läbi viia.

Kulutamisega ja säästmisega seotud käitumine

80. Kuigi kognitiivse testi ülesannetega saab kontrollida õpilaste suutlikkust teha konkreetseid otsuseid kulutamise ja säästmise kohta, saame testist kasulikke andmeid õpilaste tegelikust käitumisest (nende endi kirjeldusele tuginedes) – ehk kuidas õpilased päriselus säästavad ja kulutavad. Kui võrrelda 15-aastaste noorte finantskäitumise uuringute andmeid ja finantskirjaoskuse testi tulemusi, võib PISA finantskirjaoskuse test anda olulist tõendusmaterjali selle kohta, kuidas on seotud õpilaste teadmised finantskirjaoskuse valdkonnas ja nende finantskäitumine.

FINANTSKIRJAOSKUSE HINDAMINE

81. Eelmises jaos kirjeldati finantskirjaoskuse kontseptuaalset raamistikku. Raamistiku kontseptsioonid peaks omakorda väljenduma ülesannetes ja küsimustes, mis võimaldaks koguda tõendusmaterjali õpilaste finantskirjaoskuse taseme kohta. Käesolevas peatükis käsitletakse testi struktuuri, ülesannete jaotust raamistiku erinevate muutujate vahel ja erinevate vastuseformaatide valikut. Sellele järgneb lühike diskussiooniosa, milles käsitletakse teiste valdkondadega seotud teadmiste ja oskuste mõju finantskirjaoskusele ning testi sooritamisele. Lõpuks kirjeldatakse meetodit finantshoiakute ja -kogemustealase teabe kogumiseks.

82. Käesolev kontseptuaalne raamistik on kasutatav valdkonna kaardistamiseks ka laiemas mõttes, mitte üksnes PISA 2012 testi tarbeks. Selles kirjeldatakse hindamisinstrumendis kasutatavaid määratlusi

ja peamisi muutujaid. Eelpool on peamised ideed alateemade ja näidete varal lahti kirjutatud, veelkord need on näited ega ole 2012 testis sisalduvate ülesannete nimekiri. Rahvusvaheline PISA 2012 test võimaldab anda õpilastele materjalid kätte vaid üks tund varem – see pole kaugeltki piisav, et õpilased hõlmaks iga kirjeldatud muutuja igat detaili. Tulevastes testides lisatakse ülesannetele ka muid seda valdkonda puudutavaid aspekte.

83. Lisaks on raamdokumendi järgmistele versioonidele lisatud ka ülesannete näiteid ja pikem diskussioon selle kohta, kuidas mõjutavad erinevad tegurid ülesande raskust, eesmärgiga luua tõlgenduskeem, mille alusel oleks võimalik kirjeldada valdkonnaalase pädevuse arengut.

Testi struktuur

84. Eeltest sisaldab 120 minutit finantskirjaoskust käsitlevat materjali, millest põhitestiks s valitakse välja 60 minutit materjali. Eeltesti soorituskiiruse analüüsi põhjal otsustatakse, mitu küsimust põhitesti jääb – eeldatavasti 30–40 küsimust.

85. Rahvusvahelisse põhitesti lisatakse finantskirjavahetuse osa kasutavates riikides tavapärasele 13-le põhitesti vihikule veel kaks vihikut. Neis lisavihikutes on kaks 30-minutilist testiosa finantskirjaoskuse kohta ja kaks 30-minutilist testiosa matemaatilise kirjaoskuse kohta (kuna see on PISA 2012 peamine valdkond, testitakse matemaatika alal kõiki PISA testis osalevaid õpilasi). Kummaski lisavihikus on ühesugused finantskirjaoskuse testiosad, ent on paigutatud erinevalt. Seega on finantskirjaoskuse materjali kokku 60 minutit ning iga finantskirjaoskuse testi valimisse kaasatud õpilane vastab kõigile selleletemalistele küsimustele.

86. Nagu teiste PISA testi valdkondade puhul, esitatakse ka finantskirjaoskuse valdkonna küsimused gruppides (tavaliselt 1–3 küsimust), mille aluseks on üks ja sama stiimul tekst. Valik tehakse selliselt, et testis oleks kasutatud finantssteemalist stiimulmaterjali mitmes erinevas formaadis – sealhulgas võib olla nii jutustavat teksti, diagramme, tabeleid, jooniseid kui ka illustratsioone.

87. Test koosneb mitmetest erineva sisu ja raskusastmega küsimustest, mis võimaldab mõõta ja kirjeldada testis osalevate noorte ja nende alagruppide tugevusi ja nõrkusi.

Punktide jaotus

88. Käesolevas jaos esitame plaanitava punktijaotuse eelmises peatükis käsitletud karakteristikute kategooriate (sisu, protsessid ja kontekstid) vahel. Terminit “punktid” eelistatakse terminile “küsimused”, kuna võib juhtuda, et testi kaasatakse ka küsimusi, mille eest on võimalik saada rohkem kui üks punkt. Jaotust väljendatakse umbkaudsetes vahemikes, mis praeguses staadiumis annab eeskätt aimu erinevate kategooriate tähtsusest.

89. Tabel 1 on näidatud eeldatav punktide jaotus finantskirjaoskuse sisuvaldkonnas.

Tabel 1. Punktide jaotus sisu alusel

Raha ja tehingud	Finantsplaneerimine ja -haldamine	Risk ja tulu	Finantskeskkond	Kokku
30% - 40%	25% - 35%	15% - 25%	10% - 20%	100%

90. Jaotusest on näha, et valdkonda *raha ja tehingud* peetakse 15-aastaste noorte hulgas kõige olulisemaks sisuvaldkonnaks.

91. Tabel 2 on näidatud punktide jaotus nelja protsessivaldkonna vahel.

Tabel 2. Punktide jaotus protsesside alusel

Finantsinfo tuvastamine	Info analüüsimine finantskontekstis	Finantsprobleemide hindamine	Finantsteadmiste rakendamine	Kokku
15% - 25%	15% - 25%	25% - 35%	25% - 35%	100%

92. Jaotusest on näha, et oluliseks on peetud finantsprobleemide lahendamist ja finantsteadmiste rakendamist.

93. Tabel 3 on näidatud punktide jaotus kontekstivaldkondade vahel.

Tabel 3. Punktide jaotus kontekstide alusel

Haridus ja töö	Kodu ja perekond	Inimene	Ühiskond	Kokku
10% - 20%	30% - 40%	35% - 45%	5% - 15%	100%

94. Kuna testis hinnatakse inimesekeskset finantskirjaoskust, on rõhk selgelt *inimese* valdkonnal ja oluliseks peetakse ka kodu ja perekonnaga seotud finantsteemasid. Tunduvalt väiksem osakaal on hariduse ja töö ning ühiskonnaga seotud olukordadel, ent lõplikult pole neid valdkondi testist välja jäetud, kuna neil valdkondadel on finantskogemuste puhul siiski oluline roll.

Vastuseformaadid ja kodeerimine

95. Andmete kogumise vorm (ehk millises formaadis on küsimuste vastused) sõltub sellest, mida peetakse konkreetsete andmete puhul sobivaks ja kuidas vastused on tehniliselt ja pragmaatiliselt teostatavad. Nagu teisteski PISA testides, kasutatakse ka finantskirjaoskuse testis laias laastus kahte erinevat küsimuse tüüpi: omavastustega küsimused ja etteantud vastustega küsimused.

96. Omavastustega küsimustele peab õpilane ise vastuse koostama. Oodatav vastus võib piirduda ühe sõna või numbriga, ent võib olla ka pikem (nt paar lauset või arvutuskäik). Omavastustega küsimused, mis eeldavad pikemat vastust, näitavad suurepäraselt õpilaste võimet põhjendada tehtud otsuseid või näidata analüüsiprotsessi.

97. Etteantud vastustega küsimustele tuleb õpilasel valida pakutud vastusevariantide hulgast üks või mitu õiget vastust. Selles kategoorias on kõige tavalisemaks vastusetüübiks valikvastustega küsimus, kus õpilasel tuleb valida üks õige vastus etteantud variantide seast (neid on üldjuhul neli). Teine etteantud vastusega küsimusetüüp on kompleksne valikvastus, kus õpilasel tuleb vastata järjest erinevatele "Jah/Ei"-tüüpi küsimustele. Vastuste etteandmist peetakse tavaliselt sobivaimaks informatsiooni leidmise ja äratundmisega seotud küsimuste puhul, sest võimaldavad mõõta õpilaste arusaamist kõrgema taseme mõistetest, mida nad ei pruugi ise suuta kuigi hõlpsasti väljendada.

98. Kuigi erinevate küsimuseliikide puhul kasutatakse sageli mõnda kindlat väljakujunenud formaati, tuleb siiski olla ettevaatlik vastuseformaatide kasutamisel ja arvestada, et ka formaadi valik võib tulemusi mõjutada. Uuringud on näidanud, et erinevad grupid (nt poisid ja tüdrukud või erinevate riikide õpilased) vastavad erinevatele küsimuseformaatidele erinevalt. Mitmed PISA testide põhjal tehtud vastuseformaadi mõju käsitlevad uuringud näitavad, et kõige õigem on säilitada kombinatsioon valikvastustega ja omavastustega küsimustest. Monseur and Lafontaine (2006) võrdlesid PISA lugemisoskuse testi ja IEA lugemisoskuse uuringut (*IEA Reading Literacy Study – IEARLS*) ning leidsid, et erinevast soost vastajate tulemused sõltusid tugevalt vastuseformaadist. Routitsky ja Turner (2003) näitasid PISA matemaatikatesti põhjal, et erineva tasemega õpilased said erinevaid tulemusi sõltuvalt küsimuse formaadist, mis oli küll riigiti erinev. Uuringus PISA lugemisoskuse kohta leiti, et mõnedes riikides peeti raskemateks ühte tüüpi, teistes jällegi teist tüüpi küsimused (Grisay & Monseur, 2007). Nimetatud tulemused võivad olla seotud asjaoluga, et õpilased on riigiti rohkem tuttavad ühe või teise konkreetse formaadiga. Erinevate formaatidega küsimused annavad tasakaalustatuma kombinatsiooni küsimustest, millega oleksid tuttavad õpilased kõikjal maailmast.

99. Küsimuseformaatide jaotuses tuleb kaaluda nii ressursse kui ka eelmistes lõikudes kirjeldatud võrdsuse põhimõtet. Kõiki vastuseid peale kõige lihtsamate etteantud vastustega küsimuste peavad

kodeerima eksperthindajad, kes tuleb vastavalt välja õpetada ja keda tuleb jälgida. Valikvastused ja väga lühikesed "suletud" omavastused ei nõua ekspertidepoolset kodeerimist ja kasutavad seega vähem ressursse.

100. Oma- ja etteantud vastustega küsimuste proportsiooni kindlaksmääramisel võetakse arvesse kõike eelmainitud. Plaanikohaselt nõuab eksperthinnangut vaid väike osa küsimustest.

101. Enamik küsimusi kodeeritakse dihhotoomselt (1 punkt / 0 punkti), ent vajadusel lisatakse kodeerimisskeemi ka võimalus märkida vastus osaliselt õigeks, mis võimaldab paindlikumat vastuste hindamist. Mõned puudulikud vastused on paremad kui teised. Kui mingile konkreetsele küsimusele antud puudulik vastus näitab õpilase kõrgemat finantskirjaoskuse taset kui mõni ebatäpne või vale vastus, kujundatakse hindamisskeem selliselt, et vastust sellele küsimusele oleks võimalik märkida ka osaliselt õigeks.

Kuidas mõjutavad teadmised ja oskused finantskirjaoskust teistes valdkondades

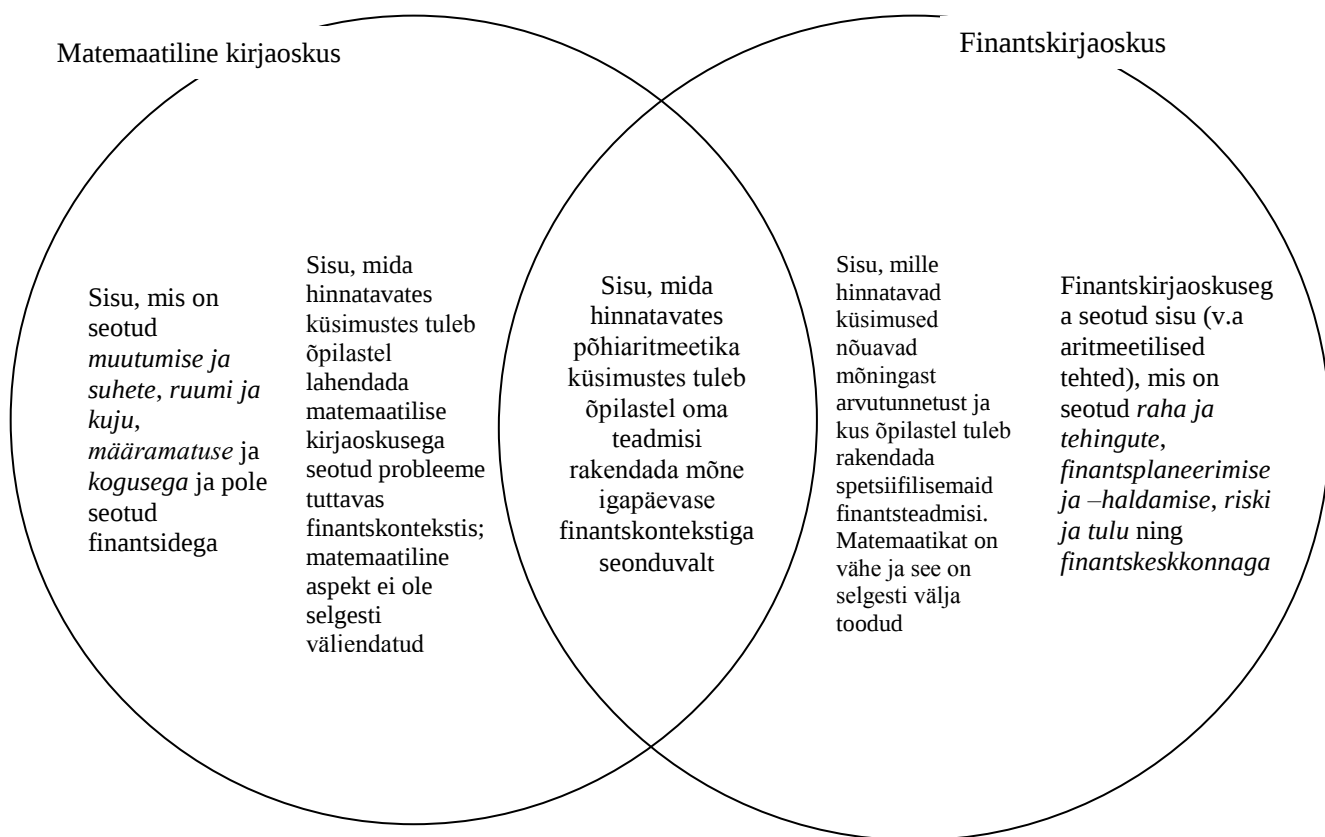
Arvutusoskus

102. Finantskirjaoskuse eelduseks peetakse arvutusoskust (matemaatilist kirjaoskust vähemalt mingilgi tasemel). Huston väidab: "Kui inimesel on arvutamise probleem, mõjutab see kindlasti tema finantskirjaoskust. Siiski on olemas tööriistu (nt taskuarvuti), mis selliseid puudujääke kompenseerivad. Seetõttu on finantskirjaoskuse mõõtmisel kohasem keskenduda teabele, mis on otseselt seotud toimetulekuga isiklike finantside valdkonnas, mitte aga arvutusoskusele." (Huston, 2010) Seega on finantskirjaoskust mõõtvatesse testidesse sageli lisatud matemaatilise kirjaoskuse aspekti hõlmavad küsimused, olgugi, et see aspekt ei ole peamine. Lusardi jt sõnutsi oli 1997. aastal USAs läbiviidud üleriigilises noorte longitudinaalses uuringus kolm finantskirjaoskuse küsimust, mis "näitasid selget vahet väheste ja suurte teadmistega vastanute vahel" (Lusardi, Mitchell, & Curto, 2010). Kolmest küsimusest kaks olid intressimäärade ja inflatsiooni teemadel ning eeldasid baastasemel matemaatilist kirjaoskust. Mõnede finantskirjaoskuse aspektidega on olemuslikult seotud matemaatikaalased vilumused nagu näiteks arvude tunnetamine, arvude erinevate esitusviiside tundmine ja saadud tulemuste loogilisuse hindamine.

103. On olemas ka palju valdkondi, kus matemaatilise ja finantskirjaoskuse sisu ei kattu. Matemaatilises kirjaoskuses on määratletud neli sisuvaldkonda: *muutumine ja suhted, ruum ja kuju, kogus ja määramatus*. Neist kattub finantskirjaoskusega vaid valdkond *kogus*. Erinevalt matemaatilise kirjaoskuse *määramatuse* sisuvaldkonnast, mis eeldab õpilastelt tõenäosust puudutavate valemite ja statistika kasutamist, eeldatakse PISA finantskirjaoskuse testi sisuvaldkonnas *risk ja tasu* üksnes üldist (mittenumbriolist) hinnangut selle kohta, kuidas võib finantsheolu mõjutada nii juhus kui ka teadlikkus kahjuvastastest toodetest ja tegevustest. Finantskirjaoskuse testis võib kogusega seotud vilumusi rakendada nende probleemide lahendamisel, mis nõuavad rohkem finantsteadmisi, kui seda eeldaks matemaatilise kirjaoskuse test. Samamoodi iseloomustab suurt osa finantskirjaoskuse kõiki nelja sisuvaldkonda (*raha ja tehingud; finantsplaneerimine ja -haldamine; risk ja tulu; finantskeskkond*) finantsteemalised teadmised ja oskus neid rakendada finantskontekstides, kus puudub spetsiifiline matemaatiline sisu.

104. Joonis 2 on kujutatud PISA matemaatilise ja finantskirjaoskuse sisuvaldkondade kattumine.

Joonis 2. PISA matemaatilise ja finantskirjaoskuse sisuvaldkondade omavaheline suhe

105. Praktikas kuulub kahe ringi ühisosa alasse üsna vähe küsimusi. Finantskirjaoskuse testis eeldatakse matemaatilist kirjaoskust üksnes põhiliste matemaatiliste teadmiste tasandil – testis osaleja peaks oskama nelja tehet (liitmine, lahutamine, korrutamine ja jagamine) täisarvude, kümnendarvude ja tavaliste protsentarvudega. Selle taseme aritmeetika on finantskirjaoskuse kontekstide olemuslik osa ning võimaldab õpilasel rakendada ja näidata finantskirjaoskusealaseid teadmisi. Algebra tundmist eeldavate finantsvalemite kasutamine ei ole vajalik. Arvutustest sõltub võimalikult väike osa testist; ülesannete koostamisel välditakse mahukaid või mitmekordseid arvutusi. Õpilased tohivad finantskirjaoskuse testis kasutada samu kalkulaatoreid, mida tunnis ja PISA matemaatikatestiski, ent õigete vastusteni jõudmine ei eelda kalkulaatorite kasutamist.

Lugemine ja sõnavara

106. Eeldatakse, et kõik finantskirjaoskuse testis osalevad õpilased suudavad lugeda vähemalt algtasemel, ehkki ka varasemate PISA uuringute põhjal on teada, et lugemisoskus varieerub nii riigiti kui ka riikide siseselt. Stiimulmaterjal ja küsimused on üldjuhul võimalikult selged, lihtsad ja lühikesed, et nõutav lugemisoskuse tase oleks nii madal kui vähegi võimalik. Samas on stiimultekst mõnel juhul hoopis taotluslikult keeruline, sest üks osa finantskirjaoskusest sisaldab ka finantsdokumentide lugemise ja tõlgendamise oskust.

107. Tehnilist finantsteemalist terminoloogiat välditakse. Ekspertgrupp on pakkunud sellised terminid, mille mõistmist võiks 15-aastastelt nende arvates eeldada. Võib juhtuda, et mõned ülesanded keskenduvad otseselt mõnele neist terminitest.

Andmete kogumine finantshoiakute ja –kogemuste kohta

108. Finantskirjaoskuse kognitiivse testi lõpus on lühike küsimustik õpilastele, mille abil kogutakse teavet finantskirjaoskusega seotud mittekognitiivsete tegurite kohta. Küsimused kuuluvad finantskirjaoskuse ekspertgrupi valitud nelja võtmevaldkonna (*ligipääs infole ja haridusele, ligipääs rahale ja finantstoodetele, finantsküsimumustega seotud hoiakud ja enesekindlus ja kulutamist ja säästmist puudutav käitumine*) erinevatesse aspektidesse. Küsimustik koosneb mõnedest küsimustest, mis uurivad õpilaste finantsteemaliste huvide ja kogemuste ulatust ja liike.

109. Lühikese küsimustiku küsimused on koostatud varasemates riiklikes finantskirjaoskuse uuringutes kasutatud küsimuste põhjal, samuti võib selles olla küsimusi, mis on mugandatud käitumisspühholoogias tunnustatud hoiaku- ja käitumisprotokollidest. Finantskirjaoskuse leviku mõistmiseks vajalik lisainfo võetakse õpilaste tausta käsitlevatest PISA tüüp küsimustikest. Õpilaste finantskirjaoskuse testi tulemuste tõlgendamine on täpsem, kui on olemas ka andmed õpilaste koduse olukorra (eelkõige perekonna sotsiaalmajanduslik staatus) ja koolikogemuse kohta. Lisaks palutakse kõigi PISA testides osalevate koolide juhtidel vastata kooliküsimustikule, mis sisaldab mõningaid küsimusi selle kohta, kuivõrd kättesaadav on selle kooli õpilastele finantsharidus ja kuivõrd saavad selle kooli õpetajad erialaseid finantsharidusega haakuvaid koolitusi.

FINANTSKIRJAOSKUSE ANDMETE ESITAMINE

110. Finantskirjaoskuse testi andmeid hoitakse omaette andmebaasis, PISA üldisest andmebaasist eraldi. Selles andmebaasis on valimisse kaasatud õpilaste finantskirjaoskuse ja kognitiivsete matemaatiliste oskuste tulemused, finantskirjaoskuse küsimustiku põhjal saadud andmed hoiakute ja käitumiste kohta finantskirjaoskuse valdkonnas ning õpilase üldisest küsimustikust ja kooliküsimustikust saadud andmed.

111. Loodetakse, et tulevikus on võimalik esitada andmeid nii finantskirjaoskuse kohta eraldi kui ka matemaatiliste oskuste, finantshoiakute ja –käitumise ning muude taustamuutujatega (nt sotsiaalmajanduslik olukord või immigrandi staatus). Samuti võimaldavad saadud tulemused tulevikus jätkata finantshariduse projekti OECD egiidi all.

112. Finantskirjaoskuse kognitiivsed andmed skaleeritakse sarnaselt teiste PISA andmetega. Skaleerimiseks kasutatavat meetodit on kirjeldatud PISA 2006. aasta tehnilises raportis (*PISA 2006 Technical Report*, saadaval ingliskeelsena) (OECD, 2009c).

113. Iga küsimus on raskusastme järgi paigutatud PISA finantskirjaoskuse skaalale. Samale skaalale paigutub ka iga õpilase tulemus, näidates nii tema hinnangulist saavutustaset.

114. Testis sisalduvate küsimuste suhteline keerukusaste määratakse selle järgi, kui suur osa testitavatest on küsimusele õigesti vastanud. Iga konkreetse testi teinud õpilase suhteline vilumus määratakse selle järgi, kui suurele osale testis sisalduvatest küsimustest on testis osalenud õigesti vastanud. Koostatakse ühtne pidevskala, mis näitab seost küsimuste raskuse ja õpilaste saavutuste vahel. Üksainus skala koostatakse seetõttu, et finantskirjaoskuse testis on suhteliselt vähe küsimusi ja alaskaalasid ei ole seega võimalik koostada.

115. Skaala jaotatakse lähtuvalt statistika põhimõtetest tasemeteks, seejärel luuakse igale tasemele selles sisalduvate küsimuste alusel kirjeldus, mis hõlmab küsimustele edukaks vastamiseks vajalikke teadmisi ja oskusi. Seda nimetatakse saavutustasemete skaalaks.

116.

117. Iga küsimuse raskusastme määramine võimaldab teha kindlaks, millisele finantskirjaoskuse tasemele see vastab. Kui iga õpilase saavutused paigutatakse ühele ja samale skaalale, on võimalik kirjeldada, milline on konkreetse õpilase finantskirjaoskuse tase. Saavutustasemete skala abil on võimalik õpilaste finantskirjaoskuse testi tulemusi tõlgendada sisuliselt.

118. PISA traditsiooni kohaselt luuakse skala, mille keskmine on 500 ja standardhälve 100 (see põhineb osalevate OECD riikide tulemustel). 2012. aasta testis finantskirjaoskuse osa lahendamiseks

sama palju aega kui PISA 2000 matemaatilise ja loodusteadusliku kirjaoskuse testis. Neid kogemusi ja 2012. aasta testi küsimuste arvu (30–40) arvestades eeldatakse, et kirjeldatud saavutustasemete määratlemine PISA testis loob aluse inimeste finantskirjaoskuse tekkimisele ja arengu näitamiseks ning õpilaste tulemuste võrdlemiseks nii riigiti kui ka riikide vahel. PISA 2012 aasta finantskirjaoskuse test annab olulist sisendit ja väärtuslikke andmeid nii PISA programmi kui ka OECD finantshariduse projektisisendiks.

VIITED

- Barsky, R. B., Juster, F. T., Kimball, M. S., & Shapiro, M. D. (1997). Preference parameters and behavioural heterogeneity: An experimental approach in the health and retirement study. *Quarterly Journal of Economics*, 11, 537-539.
- Bernheim, D., Garrett, D., & Maki, D. (2001). Education and saving: The long-term effects of high school financial curriculum mandates. *Journal of Public Economics*, 85, 435-565.
- Bloom, B. S. (Ed.). (1956). *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals*: Susan Fauer Company Inc
- Cole, S., Sampson, T., & Zia, B. (2010). Prices or Knowledge? What Drives Demand for Financial Services in Emerging Markets? HBS Working Papers 09-11, forthcoming in *The Journal of Finance*.
- Gerardi, K., Goette, L., & Meier, S. (2010). Financial Literacy and Subprime Mortgage Delinquency: Evidence from a Survey Matched to Administrative Data. *Federal Reserve Bank of Atlanta*, 2010-10.
- Grisay, A., & Monseur, C. (2007). Measuring the equivalence of item difficulty in the various versions of an international test. *Studies in Educational Evaluation* 33, 69-86.
- Habschick, M., Seidl, B., & Evers, J. (2007). *Survey of Financial Literacy Schemes in the EU27*. Hamburg.
- Hastings, J., & Tejada-Ashton, L. (2008). Financial Literacy, Information, and Demand Elasticity: Survey and Experimental Evidence from Mexico. *NBER Working Paper*, 14538.
- Hilgert, M. A., Hogarth, J. M., & Beverly, S. G. (2003). Household Financial Management: The Connection Between Knowledge and Behavior. *Federal Reserve Bulletin*, 89(7), 309-322.
- Holt, C., & Laury, S. (2002). Risk aversion and incentive effects. *American Economic Review*, 95, 1644-1655.
- Huston, S. J. (2010). Measuring financial literacy. *The Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 296-316.
- INFE. (2009a). *Financial Education Programmes in Schools: Draft Comparative Analysis of Selected Financial Education Learning Frameworks*: International Network on Financial Education.
- INFE. (2009b). *Global message on financial education and the crisis*.
- INFE. (2010). Financial literacy measurement questions & socio-demographics (INFE(2010)3). International Network on Financial Education.
- INFE. (forthcoming). *Revised Compilation of Responses to the Questionnaire Dedicated to Financial Education Programmes at Schools*
- Johnson, C., & Staten, M. (2010). *Do inter-temporal preferences trump financial education courses in driving borrowing and payment behaviour?* Paper presented at the 1st Annual Boulder Conference on Consumer Financial Decision Making.
- Kempson, E., Collard, S., & Moore, N. (2005). *Measuring financial capability: an exploratory study*. London: Financial Services Authority.
- Lafontaine, D., & Monseur, C. (2006). Impact of Test Characteristics on Gender Equity Indicators in the Assessment of Reading Comprehension. University of Liège.
- Lusardi, A. (2009). U.S. Household Savings Behavior: The Role of Financial Literacy, Information and Financial Education Programs. In C. Foote, L. Goette & S. Meier (Eds.), *Policymaking Insights from Behavioral Economics* (pp. 109-149): Federal Reserve Bank of Boston.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. (2008). Planning and Financial Literacy: How Do Women Fare? *American Economic Review*, 98(2), 413-417.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2006). Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Wellbeing. MRRC Working Paper 2006-144, forthcoming in A. Lusardi and O. Mitchell (eds.), *Financial Literacy: Implications for Retirement Security and the Financial Marketplace*, Oxford University Press.
- Lusardi, A., Mitchell, O. S., & Curto, V. (2010). Financial literacy among the young. *The Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 358-380.
- Lusardi, A., & Tufano, P. (2009a). Debt Literacy, Financial Experiences, and Overindebtedness. NBER Working Paper n. 14808.
- Lusardi, A., & Tufano, P. (2009b). Teach Workers about the Perils of Debt. *Harvard Business Review* (November), 22-24.
- Moore, D. (2003). *Survey of Financial Literacy in Washington State: Knowledge, Behavior, Attitudes, and Experiences*: Social and Economic Sciences Research Center, Washington State University.
- OECD. (2005a). *Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies*: OECD.

- OECD. (2005b). *Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness*: OECD, Directorate for Financial and Enterprise Affairs.
- OECD. (2008). *Improving Financial Education and Awareness on Insurance and Private Pensions*: OECD Publishing.
- OECD. (2009a). Financial literacy and consumer protection: overlooked aspects of the crisis. from <http://www.financial-education.org/dataoecd/32/3/43138294.pdf>
- OECD. (2009b). PIAAC Literacy: A Conceptual Framework, OECD Education Working Paper No. 34. Available from [http://www.oilis.oecd.org/oilis/2009doc.nsf/LinkTo/NT00006EDA/\\$FILE/JT03274637.PDF](http://www.oilis.oecd.org/oilis/2009doc.nsf/LinkTo/NT00006EDA/$FILE/JT03274637.PDF)
- OECD. (2009c). *PISA 2006 Technical Report*. Paris: OECD.
- OECD. (2010). *PISA 2009 Framework: Key Competencies in Reading, Mathematics and Science*. Paris: OECD.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80 (1, Whole No. 609).
- Routitsky, A., & Turner, R. (2003). *Item format types and their influences on cross-national comparisons of student performance*. Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association (AERA).
- Schuchardt, J., Hanna, S. D., Hira, T. K., Lyons, A. C., Palmer, L., & Xiao, J. J. (2009). Financial Literacy and Education Research Priorities. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 20(1).
- Stango, V., & Zinman, J. (2009). Exponential Growth Bias and Household Finance. *Journal of Finance*, 64, 2807-2849.
- van Rooij, M. A., Lusardi, A., & Alessie, R. (2007). Financial Literacy and Stock Market Participation. MRRC Working Paper 2007-162, forthcoming *Journal of Financial Economics*.
- Watson, S. (2009). Financial education programmes in schools: comparative analysis of selected financial education learning frameworks (INFE(2009)19). International Network on Financial Education.
- Yoong, J. (2010). Financial Illiteracy and Stock Market Participation: Evidence from the RAND American Life Panel. *Pension Research Council Working Paper*, 2010(29), forthcoming in A. Lusardi and O. Mitchell (eds), *Financial Literacy: Implications for Retirement Security and the Financial Marketplace*, Oxford University Press.